

UNDERVISNINGSSOPPLEGG VGS

DISPOSISJON:

TITTEL: «INTERNASJONAL HANDEL OG BÆREKRAFTIG UTVIKLING»

1. Introduksjon
2. Globalisering og internasjonal arbeidsdeling
3. Utfordringer innenfor internasjonal handel
 - A. Maktforhold og verdikjeder
 - B. Arbeidsrelaterte utfordringer
 - C. Klimautfordringer
4. Løsninger
 - A. Menneske- og arbeidstakerrettigheter
 - B. FNs bærekraftsmål
 - C. Bærekraftig forbruk
 - D. Etisk handel og merkeordninger
5. Kildehenvisning

1. INTRODUKSJON

Internasjonal handel og bærekraftig utvikling er både lokale og globale temaer, som kan passe inn i pensum i flere fag og på flere nivåer. Dette undervisningsopplegget tar bl.a. sikte på å vise sammenhengen mellom internasjonal handel og bærekraftig utvikling. Det tar opp hvorfor man har internasjonal handel og fordeler som dette medfølger, men også ulike utfordringer knyttet til denne form for handel, slik som arbeidsforhold i mange produsentland og klimaendringer. Deretter ser det nærmere på hvordan FNs bærekraftsmål, bærekraftig forbruk og etisk handel, herunder ulike merkeordninger, kan bidra som løsninger.

Undervisningsopplegget er utviklet av Fairtrade Norge etter mal fra [Global.no](https://www.global.no/), med inspirasjon fra Fairtrade i Sverige. I og med at Fairtrade først og fremst jobber med landbrukssektoren, er fokuset for undervisningsopplegget derfor internasjonal handel med landbruksprodukter. Vi er likevel kjent med at mange av problemstillingene i undervisningsopplegget også forekommer i andre sektorer.

Fairtrade er en internasjonal ideell organisasjon som gjennom handel styrker levekårene til bønder og arbeidere i Afrika, Asia og Latin-Amerika. Fairtrades visjon er en verden der alle bønder og arbeidere kan nyte godt av sikre og bærekraftige levekår, realisere sitt potensial og ha mer innflytelse over sin egen framtid.

2. GLOBALISERING OG INTERNASJONAL ARBEIDSDELING

Hvor kommer råvarene til mange av produktene vi ser i butikken fra? Hva har skjedd med dem på veien? Hva er konsekvensene av internasjonal handel? Dette er sammensatte spørsmål fra en kompleks verdenssituasjon.

Globaliseringen som har skjedd frem til i dag har bl. a. resultert i at det har blitt billigere og enklere å transportere varer, tjenester, kapital og informasjon mellom landene i verden og over lange avstander. I en global verdikjede blir de ulike delene av produksjonen av en vare utført forskjellige steder i verden, avhengig av hvor materialer og kompetanse kan tilbys til mest konkurransedyktig pris og kvalitet (Regjeringen.no, 2013). Resultatet av dette er svært komplekse verdikjeder, og det er ofte vanskelig å spore en vare gjennom alle ledd i produksjonen, fra ferdig produkt til råvarer.

David Ricardo presenterte i 1817 sin teori om komparative fortrinn (Store norske leksikon, 2018). Teorien går ut på at hvert land vil eksportere de varene og tjenestene som landet har særlige forutsetninger for å produsere, og importere andre varer og tjenester. Klima og naturressurser er viktige lokaliseringsfaktorer for økonomisk virksomhet. For Norges del er tilgang på naturressurser, særlig olje, gass og elektrisk strøm, viktige årsaker til komparative fortrinn, mens på grunn av vårt klima har Norge en ulempe i produksjon av tropiske vekster som f. eks. bananer, kakao og kaffe.

Internasjonal handel innebærer store fordeler for både rike og fattige land. For oss i Norge betyr det at vi får tilgang på et mye større og bedre produktutvalg enn vi kunne greid alene. Samtidig kan vi selge våre spesialiserte produkter til gode priser til andre land. De fleste økonomer er enige om at økt handel og åpne landegrenser fører til høyere økonomisk vekst og velstand. Handel blir ofte løftet frem som en viktig faktor for utviklingen av land da det åpner for kunnskapsdeling, teknologisk utvikling, og generelt nye og flere muligheter.

Selv om kaken blir større er det ikke gitt at alle får mer (Aasland, 2016). I neste seksjon skal vi se nærmere på noen utfordringer innen internasjonal handel for bønder og arbeidere i Sør.

VIL DU VITE MER?

E-studie.no: [Teorien om komparative fordeler](#)

NUPI: [Økonomisk globalisering](#)

NRK Skole: [Globaliseringens vinnere og tapere](#)

NDLA: [Verdikjeden](#)

3. UTFORDRINGER INNEN INTERNASJONAL HANDEL

A) MAKTFORHOLD OG VERDIKJEDER

Selv om verdens totale produksjon og inntekt fortsetter å øke, er det store forskjeller mellom land og regioner, og det viser seg at ulikhetene øker (United Nations, 2018). World Economic Forum fastslo i 2013 at stigende ulikheter er en av de største risikoene verden står overfor. Dette fremgår i en rapport utgitt av Oxfam International (2014), som også fremhever at nesten halvparten av verdens rikdom eies av bare én prosent av befolkningen, og at bunnhalvdelen av verdens befolkning eier det samme som de rikeste 85 menneskene i verden. En senere rapport utgitt av Oxfam International (2017), viser at forskjellene mellom fattige og rike har fortsatt å øke, og at kun åtte menn nå eier samme mengde rikdom som den fattigste halvdelen av verden.

Slik internasjonal handel er innrettet, bidrar den ofte til å styrke forskjellene mellom rik og fattig i verden. Det har gjerne sammenheng med at i internasjonal handel er det stor konkurranse, og priser betyr veldig mye for aktørene. Den aktøren som kan tilby det billigste produktet vil derfor ofte vinne konkurransen. Dette gjør at aktørene hele tiden fokuserer på å kutte kostnader, og i mange tilfeller går dette ut over produsentene og miljøet. Blant produsentene, er det gjerne småbønder og plantasjearbeidere som står svakest i verdikjeden, og som dermed får lide når kostnader kuttes. Selv om prisene stiger på verdensmarkedet, er det ikke gitt at råvareprisene og lønninger vil stige, da stigningen gjerne tas ut av de som har en sterkere forhandlingsposisjon enn småbønder og plantasjearbeidere. Dermed sitter ofte småbønder og plantasjearbeidere igjen som tapere, uansett om prisene er gode eller dårlige på verdensmarkedet.

I tillegg til småbønders og plantasjearbeideres svake posisjon, er det andre strukturelle årsaker som er med på å skape skjevheter mellom land i nord og sør. Et eksempel er bruk av ulike proteksjonistiske mekanismer som land bruker for å beskytte sitt eget næringsliv og arbeidsplasser. Slike mekanismer kan være toll, avgifter og kvoter på import, samt subsidier. Siden det ofte er de rike landene som innfører slike mekanismer, fører dette til skjevheter i internasjonal handel, hvor utviklingsland ofte sitter igjen som tapere. Innenfor landbruk f. eks. kan utviklingsland være konkurransedyktige, men der rike land har innført mekanismer for å beskytte sin egen økonomi, blir det tilsvarende umulig for utviklingsland å konkurrere på det internasjonale markedet. Utviklingsland har ikke mulighet til å innføre slike mekanismer selv grunnet betingelser pålagt dem av ulike aktører som bl. a. International Monetary Fund (IMF) (Hestvik, 2017).

B) ARBEIDSRELATERTE UTFORDRINGER

Internasjonal handel sørger for at vi får mange produkter som er produsert i utviklingsland, som f.eks. kaffe, te, kakao, bananer og bomullsklær. Vi vil gjerne ha disse produktene i Norge, men vi tenker kanskje ikke på hvordan de er produsert, eller hva som ligger bak prisen. Mange regner kanskje med at produkter vi finner i butikkene i Norge, er produsert under akseptable arbeidsforhold og til akseptable priser. Det er ikke nødvendigvis tilfellet. Mye av det vi finner i norske butikker er produsert under svært dårlige arbeidsvilkår og til priser som ikke gir produsenten tilstrekkelig inntekter til en verdig eksistens.

Mange av de arbeidstakerrettighetene vi tar for gitt i Norge, og som er grunnleggende internasjonalt, praktiseres ikke i mange land, selv om de ofte følger av landets lovgivning. Slike brudd på grunnleggende arbeidstakerrettigheter har ofte sammenheng med dårlig betaling. I kapittel 4 vil vi se nærmere på internasjonale menneske- og arbeidstakerrettigheter, men først skal vi se på hvilke utfordringer som rammer noen av de svakeste partene i verdikjeden, altså småskalabønder, arbeidere og kvinner.

SMÅSKALABØNDER

Omkring 90% av verdens 570 millioner gårdsbruk er eid og drevet av familier (FAO, 2018b). Flesteparten av disse gårdene er små, lokalisert i rurale områder i utviklingsland og svært mange av disse bøndene lever i fattigdom. Imidlertid, produserer småskalabønder i Sør mer enn 80% av maten som konsumeres i Afrika sør for Sahara og Asia, og bidrar betydelig til fattigdomsreduksjon og

matsikkerhet (IFAD, 2016). Men hvorfor er det slik at en stor andel av småskalabønder likevel lever i fattigdom?

Småbondens største problem er å få en ordentlig betaling for sine varer. Råvarepriser forandres hele tiden, men sett over en lengre tidsperiode har prisene sunket kraftig på en rekke viktige råvarer, og i noen tilfeller har de sunket så lavt at de ikke engang dekker bondens produksjonskostnader. Dette fører til at jordbruksfamilier enten tvinges til å forlate sine gårder eller sette seg i gjeld for deretter å miste muligheten til å forsørge seg selv. Det er ikke uvanlig at barna til småbønder må jobbe i stedet for å gå på skole for at familien skal klare seg. Barnearbeid oppstår derfor ofte når bonden ikke får tilstrekkelig betalt for råvaren til å dekke produksjons- og levekostnadene. Det antas at det på verdensbasis finnes så mange som 152 millioner barnearbeidere i alderen 5-17 år og 71% av disse jobber i jordbrukssektoren (ILO, 2018). Mange av de råvarene vi benytter oss av kan derfor være produsert av barnearbeidere.

På grunn av mangel på utdanning og kunnskap, har småbonden ofte liten innflytelse og makt til å påvirke sin egen situasjon, og tvinges til å akseptere den prisen han tilbys for sine råvarer eller produkter. I tillegg, er det vanskelig å gjøre investeringer i jordbruket da de ofte ikke har tilgang på finansiering som f. eks. banklån.

ANSATTE I JORDBRUKSSEKTOREN

I følge International Labour Organization (ILO), er det omtrent 300-500 millioner betalte arbeidere i jordbrukssektoren. Mens disse arbeiderne spiller en viktig rolle når det gjelder matproduksjon, er det samtidig mange av disse menneskene som sulter, og som regel er de fullstendig avhengig av inntekten de får fra arbeid på plantasjoner for å overleve (ILO, 2017).

Ansatte i jordbrukssektoren, typisk ved plantasjoner, er blant de mest sårbare menneskene i global handel. Uten eierskap til jord og med liten makt på arbeidsplassen, har de ofte få muligheter til å sikre seg selv gode arbeidsforhold og et trygt levebrød. Ansatte i jordbrukssektoren mangler ofte formelle kontrakter, tilstrekkelige lønninger, retten til å fagorganisere seg og ivarettatte helse- og sikkerhetsforhold ved arbeidsplassen.

Tvangsarbeid, kan f.eks. oppstå når arbeidere som bor og jobber på plantasjoner ikke får jevnlig og høy nok lønn, og må kjøpe mat på kreditt hos plantasjeeieren. Når de endelig får lønn, har de kanskje større gjeld enn de kan betale med lønna og dermed tvinges de til å jobbe videre, samtidig som de pådrar seg større og større gjeld. Det antas at det finnes 24,9 millioner tvangsarbeidere i verden (ILO, 2017 & United States Department of Labor, 2018).

Sprøytemidler, som bl. a. brukes for å redusere forekomsten av plantesykdommer og gjøre det mulig å produsere større avlinger på mindre områder, kan være helseskadelig for bønder og arbeidere dersom det ikke brukes tilstrekkelig beskyttelse. Mangel på slik beskyttelse er ikke sjelden på plantasjoner i Sør. På bananplantasjoner i Ecuador f. eks., blir sprøytemidler i mange tilfeller sprøytet fra fly, noe som resulterer i store helseskader for arbeiderne og de menneskene som bor i området rundt plantasjene (Calabria and Josefsen Hermann, 2017).

Sesongarbeid forekommer ofte på plantasjoner, og betyr usikre arbeidsplasser og levebrød. Siden det er billigere for bedrifter å ta inn personell under perioder når det er behov, f. eks. ved innhøsting, går ofte arbeiderne arbeidsløse i de periodene de ikke får arbeid på plantasjoner.

På grunn av fattigdom er det stor konkurranse om arbeidsplassene. Selv det å organisere seg for å kreve bedre arbeidsvilkår er ofte svært utfordrende. Dersom ansatte på plantaser klager på arbeidsvilkår der de jobber, trues de ofte med å få sparken og mister muligheten til å få seg liknende arbeid et annet sted. Mange steder er det slik at om ansatte gjør et forsøk på å organisere seg, kan det i verste fall koste dem livet «if we try to organise, we can be killed» (sitat fra en kaffebonde i Guatemala (Hjerl Hansen, 2016)).

KVINNER

[FNs organisasjon for jordbruk og mat \(FAO\)](#) anslår at kvinner dyrker 60-80% av maten som dyrkes i Afrika sør for Sahara og Karibia, og at kvinner utfører mellom 50 og 90% av arbeidet i risproduksjonen i Asia. Allikevel har kvinner ofte mindre tilgang på produktive ressurser som jordrettigheter, informasjon, kreditt og teknisk assistanse, enn det menn har.

Diskriminering er fortsatt et stort hinder for menneskelig utvikling i store deler av verden. [FAO](#) (2011) har anslått at det ville redusere antall underernærte mennesker med 100-150 millioner og kunne øke landbruksproduksjonen i utviklingsland med mellom 2,5 og 4 prosent hvis kvinner fikk samme tilgang på ressurser som det menn har.

Kvinner er også på flere måter mer utsatt enn menn ettersom de som regel forventes å ta vare på barn og familie. Det er uvanlig at det finnes barnehager eller dagmammaer, så det er opp til familien å ta hånd om sine barn. Samtidig trenger ofte familiene kvinnes inntekter. Det betyr at hun kan få problemer med å ta seg fri om barna blir syke, ettersom hun ikke kan regne med å få noen sykelønn. Om lønnen baseres på prestasjon, som akkord, kan det bli vanskeligere for kvinner å hevde seg, og de får dermed dårligere lønn. I Costa Rica bl. a. er det vanlig at kvinner som vil arbeide på en bananplantasje må bevise at hun ikke er gravid om hun skal få ansettelse. I tillegg, er seksuell trakassering og overgrep en vanlig del av arbeidsdagen for mange kvinnelige arbeidere på plantaser. Kvinner risikerer f. eks. høyere arbeidsmengde, reduksjon i lønn eller sparken om de motstår uønsket seksuell oppmerksomhet fra lederen eller eieren der de jobber (Kelly, 2017).

VIL DU VITE MER?

BBC: [artikkel](#) om kvinnelige blomsterarbeidere i Kenya.

United States Department of Labor: [2018 List of Goods Produced by Child Labor or Forced Labor](#)

Oxfam: [Ripe for Change](#)

Framtiden i våre hender: [Bomullens pris \(2014\)](#)

Framtiden i våre hender: [Kjemper for tekstilarbeiderne – risiker fengselsstraff](#)

C) KLIMAUTFORDRINGER

De aller fleste klimaforskerne i verden er nå enige om at klimaendringene som vi nå ser og vil se mer av i framtiden er et resultat av menneskeskapte utslipp. Forskere melder om at det bl. a. ventes hyppigere perioder med kraftig nedbør samtidig som reduserte nedbørsmengder i de fleste subtropiske landområder. Det forventes at flere områder vil bli rammet av tørke og flom, og mer intense

tropiske stormer. Alvorlighetsgraden og forekomsten av slike hendelser vil i tillegg øke. For stadig flere produsenter i utviklingsland betyr dette oftere ødelagte avlinger og derav mindre evne til å produsere og dermed også til å livnære seg. Det vil igjen føre til større sårbarhet i forhold til ytterligere klimaendringer.

Mange småskalabønder og arbeidere har merket konsekvensene av klimaendringene og er svært sårbare for ytterligere endringer. I India, har man f.eks. i de senere årene opplevd ekstreme værforhold og forandring i vær-mønsteret. Monsuner har vært forsinket, og tørkeperioder og flom har forekommet i samme periode. I august 2018 ble den indiske delstaten Kerala rammet av den verste flommen på 100 år noe som resulterte i at 5 millioner bønder mistet avlingene sine. Et annet eksempel er bananprodusenter i Den dominikanske republikk, som de siste årene har opplevd store klimatiske endringer, samt tørke, flom og kraftig vind, som har ført til ødeleggelser, dårlig kvalitet på bananene og mindre avlinger. Forandring i værforholdene skjer også i Afrika. Malawi ble f. eks. i 2015 rammet av flom som resulterte i enorme jordbruksområder lagt under vann, avlinger gikk tapt og 230 000 mennesker ble drevet på flukt. I 2016 ble Malawi igjen rammet av ekstremvær, men denne gangen var det alvorlig tørke.

Flere studier indikerer at innen 2050 vil produksjonen av kaffe, kakao, te og bomull bli betydelig berørt og i noen områder vil den forsvinne helt, om det ikke settes inn tiltak. For oss i Norge vil det bety at vi kanskje ikke får kjøpt disse produktene i fremtiden på grunn av råvaremangel. Forskere regner f.eks. med at rundt 50 prosent av kaffen vi drikker i Norge ikke vil kunne produseres der den produseres i dag etter 2050 (The Climate Institute, 2016).

Samtidig som klimaendringer i stor grad vil gjøre det vanskeligere å produsere maten, er det forventet at fram mot 2050 kommer verdens befolkning til å øke til om lag 9-10 milliarder mennesker. Global matsikkerhet kan derfor bli en utfordring og «vi må ikke leve i den naive forestilling at rike Norge alltid vil kunne kjøpe seg ut av en eventuell forsyningskrise» (Jortveit, 2018).

Heldigvis vil det flere steder være mulig å tilpasse jordbrukspraksisen til det endrete klimaet, men slike tiltak krever både økonomiske investeringer og kunnskap som flesteparten av verdens småbønder ikke har tilgang på.

VIL DU VITE MER?

Utviklingsfondet: [Vanskelige tider i Malawi](#)

Energi og klima: [#Klimarisiko: - Landbruket håndterer klimatrusselen for langsomt](#)

Utviklingsfondet: [Bærekraftig matproduksjon i et endret klima](#)

FN-sambandet: [Klimaendringer](#)

Miljødirektoratet: [FNs klimapanel: klimagassutslippene må reduseres med om lag 45 prosent innen 2030](#)

4. LØSNINGER

A) MENNESKE- OG ARBEIDSTAKERRETTIGHETER

FNS VERDENSERKLÆRING OM MENNESKERETTIGHETER

FNs verdenserklæring om menneskerettigheter ble vedtatt i 1948 og er det viktigste grunndokumentet i det internasjonale arbeidet for menneskerettigheter. Menneskerettighetene blir regnet som universelle. Selv om erklæringen ikke er rettslig bindende for stater som har ratifisert erklæringen, har alle land som har sluttet seg til FN også sluttet seg til verdenserklæringen. De fleste av bestemmelsene i erklæringen er dessuten tatt inn i andre menneskerettighetskonvensjoner, som f. eks. kvinnekonsensjonen og barnekonvensjonen, som alle land som har ratifisert konvensjonene er pliktig til å følge. Det betyr at de har forpliktet seg til å iverksette menneskerettighetene gjennom sin nasjonale lovgivning. Ansvar for å respektere menneskerettighetene ligger imidlertid ifølge erklæringen på «ethvert organ» i samfunnet, og det antas derfor at selskaper har en selvstendig plikt til å respektere menneskerettigheter, uavhengig av om lovgivning er på plass eller ikke.

ILO

ILO, som er FNs organisasjon for arbeidslivet, jobber med å sikre arbeideres rettigheter verden over. Hovedmålsetningen for ILO er anstendig arbeid for alle, det vil si produktivt arbeid der sosial beskyttelse, dialog mellom partene i arbeidslivet og rettigheter på arbeidsplassen er ivarettatt. ILO har åtte kjernekonvensjoner som består av et minimum av rettigheter som skal sikres i arbeidslivet. Alle ILO sine medlemsland er forpliktet til å inkludere ILO sine kjernekonvensjoner i sin nasjonale lovgivning. Likevel foreligger det neppe en selvstendig plikt for selskaper til å respektere kjernekonvensjonene (slik som for menneskerettighetene), dersom de ikke følger av nasjonal lovgivning, men det forventes i stadig større grad at de respekterer dem. Stadig flere selskaper har derfor valgt å fastsette interne regler om at disse skal følges.

VIL DU VITE MER?

FN-sambandet: [Menneskerettigheter](#) og [ILO](#)

Global skole: [Bakgrunnsartikkel om FN, menneskerettigheter og FN-konvensjonen](#)

B) FNS BÆREKRAFTSMÅL

FNs bærekraftsmål som ble vedtatt i 2015, tar sikte på å sikre en fremtid for alle i generasjoner fremover, og er verdens felles arbeidsplan for å utrydde fattigdom, bekjempe ulikhet og stoppe klimaendringene innen 2030. Bærekraftig utvikling handler om å ta vare på behovene til mennesker som lever i dag, uten å ødelegge framtidige generasjoners muligheter til å dekke sine. For å skape bærekraftig utvikling må verdenssamfunnet jobbe på tre områder: 1) klima og miljø, 2) økonomi og 3) sosiale forhold. Dette blir ofte kalt de tre dimensjonene i bærekraftig utvikling. For at noe skal være bærekraftig, må alle tre dimensjonene være oppfylt.

FNs bærekraftsmål består av 17 mål og 169 delmål. Målene skal fungere som en felles global retning for land, næringsliv og sivilsamfunn, og tar sikte på å sikre en fremtid for alle i generasjoner fremover. De er derfor grunnmuren i arbeidet med å utrydde fattigdom, utjevne ulikheter og sikre miljøet for framtidige generasjoner, samtidig som de tar sikte på å sikre verdens økonomi og forretningsvirksomhet. Målene ble laget på en demokratisk måte gjennom innspill fra land over hele

verden og nesten ti millioner mennesker fikk sagt sin mening gjennom en spørreundersøkelse. Et av hovedprinsippene i bærekraftsmålene er at ingen skal utelates («Leaving no one behind»). Det betyr at også de mest sårbare menneskene omfattes, slik som mennesker med nedsatt funksjonsevne, flyktninger, etniske og religiøse minoriteter, jenter og urfolk.

Det spesielle i forhold til tusenårsmålene, som de erstatter, er at bærekraftsmålene gjelder for alle - myndigheter, bedrifter, organisasjoner, og enkeltpersoner. Ingen kan gjøre alt, men alle kan gjøre noe, og derfor har dette også vært kalt verdens største dugnad.

Likevel er det slik at noen har større påvirkning enn andre, og det påhviler derfor et spesielt ansvar på myndigheter og bedrifter om å bidra. Det betyr bl.a. at når myndighetene vedtar lover og regler, bør de inkludere krav om bærekraft.

Bevisstheten øker omkring disse spørsmålene, og vi kan allerede se at bedrifter som har satt bærekraft i sentrum av sin virksomhet har høyere avkastning enn andre. PwC har f. eks. analysert de 100 største selskapene i Norge, og kommet frem til at «De som er flinke på bærekraft har hatt høyere driftsmargin, høyere avkastning, og lavere volatilitet de siste fem årene» (PwC, 2018). Etterhvert vil vi også se at det vil bli lagt stadig bedre til rette (gjennom apper og annet) for at enkeltpersoner skal kunne velge bærekraftige produkter.

C) BÆREKRAFTIG FORBRUK

Som vi har sett, er internasjonal handel, slik den drives i dag, svært fordelaktig på mange måter, mens det også er knyttet store sosiale, økonomiske og miljømessige utfordringer til produksjonsforholdene mange steder.

På den andre siden av verdikjeden har vi forbrukerne. Forbrukernivået på verdensbasis har ifølge det [Europeiske miljøbyrået \(EEA\)](#) passert jordas tåleevne med mer enn 50 prosent. I følge [Earth Overshoot Day](#), som er en organisasjon som regner ut hvordan vi (menneskeheten) forbruker ressurser i forhold til hvor mye ressurser som jorda klarer å fornye i løpet av et år, har verdens

befolkning brukt opp alle tilgjengelige ressurser for året 2018 allerede 1. august. Det betyr at alle ressurser som man bruker etter denne datoen, er naturressurser som jorda trenger mer enn ett år på å gjenopprette. Norge nådde denne dagen allerede 12. april, så om alle skulle levd som nordmenn hadde man trengt 3,6 jordkloder. I følge statistikk som sammenlikner forbruket til land i Europa, er Norge regnet som ett av de landene med høyest forbruk (Vermes, 2016).

FNs bærekraftsmål nummer 12 har et spesielt fokus på ansvarlig produksjon og forbruk. Bærekraftig forbruk og produksjon handler om å «gjøre mer med mindre» ([United Nations](#)). Dette innebærer at man prøver å redusere forbruket vårt, og har fokus på å dele, bytte, oppgradere, fornye og reparere fremfor å kjøpe nytt. Et bærekraftig forbruk betyr et forbruk hvor det er tatt tilstrekkelige miljømessige, økonomiske og sosiale hensyn gjennom hele produktets levetid, dvs. fra produksjon til avfall.

For å ta mer bærekraftige valg i hverdagen, er det nødvendig med bevissthet om hvordan varene er produsert og hvilke konsekvenser det har for miljø og mennesker. I tillegg er det viktig at man har nok informasjon om de ulike produktene til å kunne gjøre bevisste valg. Gjennom valgene vi gjør som forbrukere kan vi være med på å påvirke totalforbruket av naturressurser, og dermed mulighetene for morgendagens generasjoner.

Det er mye man kan gjøre som forbrukere, men, slik vi har sett ovenfor, har både myndighetene og bedrifter stor påvirkningsgrad og dermed et stort ansvar, når det gjelder bærekraftig forbruk. I 2017 kom det en lovendring i Lov om offentlige anskaffelser, som krever at bl. a. statlige, fylkeskommunale og kommunale myndigheter skal bidra til å redusere skadelig miljøpåvirkning, samt fremme klimavennlige løsninger og respekt for grunnleggende menneskerettigheter ved offentlige anskaffelser, hvor det er relevant (LOA §5). Dette betyr at klima, miljø og menneskerettigheter skal bli vurdert ved innkjøp. Kravene overlapper i stor grad med kravene til bærekraftig forbruk, men ikke helt, for den økonomiske dimensjonen mangler. Kravene innebærer altså ikke at anskaffelsene skal være økonomisk bærekraftig for produsenten.

For private virksomheter i Norge finnes det ingen lov som forbyr eller hindrer dem i å importere varer som er laget under forhold som barne- og slavearbeid, eller som har en negativ miljøpåvirkning. Flere aktører mener at det bør skje en lovendring for å hindre at det skal «lønne seg for en konkurrent som selger varer og kan gjøre dette billigere på grunn av slave- eller barnearbeid» (Heidi Furustøl). Flere land, som Storbritannia og Australia, har innført lover som har ansvarliggjort næringslivet (The Guardian, 2015).

Stortinget har imidlertid bedt regjeringen om å utrede en lov om etikkinformasjon, og 1. juni 2018 opprettet regjeringen et utvalg som skal vurdere om næringsdrivende skal pålegges en informasjonsplikt knyttet til samfunnsansvar og oppfølging av leverandører.

VIL DU VITE MER?

NRK Skole: [Lives miljøprosjekt 4: Forbruk](#) (Video på 28 min. Hva skjer når en storforbruker gjør alt hun kan for å bli mer miljøvennlig?)

The Guardian: [The UK's new slavery laws explained: what do they mean for business?](#)

NRK: [Nordmenn blant verstingene på globalt klimaavtrykk](#)

Forskning.no: [Slik påvirker forbruket ditt miljøet](#)

ETISK HANDEL

Hva er etisk handel? I følge Store norske leksikon, kan begrepet defineres som «en retning eller prinsipp innenfor handel som fremmer hensynet til etiske prinsipper gjennom hele forsyningskjeden fra produksjon til forbruk».

Flere organisasjoner, bygget på ILO sine kjernekonvensjoner og FNs menneskerettighetskonvensjoner, jobber med å fremme etisk handel. Initiativ for etisk handel (IEH) er et eksempel på en slik organisasjon. IEH er Norges største nettverk av bedrifter, organisasjoner og offentlige virksomheter som jobber forpliktende og systematisk for å sikre bærekraftige leverandørkjeder, samt sørge for at internasjonal handel ivaretar menneske- og arbeidstakerrettigheter, bærekraftig utvikling og forsvarlig miljøhåndtering. IEH har søsterorganisasjoner i flere land.

Det finnes også en rekke andre organisasjoner som arbeider for å fremme etisk handel, og noen av disse benytter merker på produktene for å vise at disse produktene er produsert etisk. Ved hjelp av slike merkeordninger kan forbrukere velge produkter ut ifra hvordan de er produsert og hvilken påvirkning de har på f. eks. miljø og helse. Noen av de mest kjente merkeordninger internasjonalt for etisk handel er UTZ, Rainforest Alliance, Better Cotton Initiative og Fairtrade. Selv om hver av disse merkeordningene kan sies å fremme etisk handel, er de forskjellige. De har forskjellig formål og gjelder forskjellige antall og type produkter. Dessuten er det forskjeller i hvor langt de går i å fremme etisk handel, og hvordan de gjør det. Alle de nevnte ordningene dekker de mest grunnleggende internasjonale bestemmelser for beskyttelse av arbeidstakere (ILOs kjernekonvensjoner), slik som forbud mot tvangsarbeid og barnarbeid, forbud mot diskriminering, og rett til å organisere seg og forhandlingsrett. Noen dekker også andre av ILOs konvensjoner for beskyttelse av arbeidstakere. For at en merkeordning skal fungere etter hensikten, er det viktig med kontroll av at reglene som merkeordningen stiller, blir fulgt. Ofte er det et sertifiseringsorgan som skal sikre dette, og det gjøres i så fall ved at alle ledd i verdikjeden sertifiseres. Her er også merkeordningene forskjellige.

Rettferdig handel er et begrep som gjerne oppfattes å gå lenger enn etisk handel, ved at det også omfatter den økonomiske siden av handelen, dvs. at den som produserer råvarene eller produktene skal få dekket produksjonskostnadene og et tillegg som skal sikre at det går an å leve av produksjonen. Eksempler er ved å sikre en minimumspris, at en andel av kjøpesummen går direkte til småbønder/arbeidere eller at de sikres kredittordninger. Det er i dag kun et fåtall av de som driver etisk handel som også driver rettferdig handel.

FAIRTRADE

Fairtrade er den mest kjente og anerkjente merkeordningen for rettferdig handel. I Fairtrade-systemet finnes det standarder (krav) for over 300 forskjellige råvarer og det finnes over 30 000 forskjellige produkter på verdensmarkedet. Et uavhengig sertifiseringsorgan som heter FLOCERT sertifiserer i henhold til standardene. I 2016 var det mer enn 1,66 millioner Fairtrade bønder og arbeidere. Det er hovedsakelig mat- og drikkevarer som er sertifisert av Fairtrade, men

også sportsballer, gull, bomull, blomster og skjønnhetsprodukter. I Norge er kaffe, bananer, blomster, sjokolade og te blant hovedproduktene.

Fairtrades visjon er en verden der alle bønder og arbeidere kan nyte godt av sikre og bærekraftige levekår, realisere sitt potensial og ha mer innflytelse over sin egen framtid. Fairtrade har som mål å forbedre arbeidsforhold for dem som produserer varene ved at det stilles krav til minstepris og arbeidskontrakter, at bønder skal være organisert i kooperativer, at arbeidere har rett til å fagorganisere seg og at produksjonen skal være miljøvennlig. De over 1,6 millioner bønder og arbeidere er spredt over mer enn 75 land som deltar i Fairtrade. Noe av det som gjør Fairtrade unik, er at det stilles krav til en minimumspris som dekker produksjonskostnader og noe mer. En slik minimumspris er et slags sikkerhetsnett for produsentene når de internasjonale markedsprisene faller. I tillegg til minimumspris, har Fairtrade noe som kalles Premium, som er en pott i tillegg til minsteprisen, som småbøndene eller arbeiderne i plantasjer selv bestemmer hva skal brukes til.

For at småskalabønder skal bli Fairtrade-sertifisert må de være organisert i kooperativer. Det er mange fordeler med dette, bl. a. at bøndene får tilgang på kunnskap om internasjonal handel og verdien av egen råvare, og får utdanning innen prisforhandlinger og hvordan ha en god dialog med sine kjøpere rundt hva det koster å dyrke råvarene på en mer bærekraftig måte. I tillegg, får småskalabønder lettere tilgang på banklån og finansiering om de er organisert i kooperativer.

Arbeidere som jobber på Fairtrade-sertifiserte plantasjer, og alle de som jobber i kortere eller lengre perioder ved Fairtrade-sertifiserte gårder, har bl. a. rett på arbeidskontrakter, stillingsbeskrivelser, faste lønnsutbetalinger og minst nasjonal minstelønn. Arbeidsplassen skal være så trygg som mulig, og nødvendig verneutstyr skal brukes. Fairtrade jobber for å styrke arbeidernes posisjon, og et av de mest sentrale verktøyene som brukes i arbeid med dette, er et nært samarbeid med fagforeninger og direkte bidrag til utvikling av frie og selvstendige fagforeninger i flere regioner i Asia, Afrika og Latin-Amerika.

Fairtrade International har utarbeidet standarder som omfatter sosiale, miljømessige og økonomiske krav og bidrar dermed til et bærekraftig jordbruk, ivaretagelse av menneske- og arbeidstakerrettigheter, samt økonomisk og sosial utvikling for bønder og arbeidere. Fairtrade fremmer også økologisk landbruk, uten at produktene nødvendigvis blir sertifisert som økologiske. Over 50% av Fairtrade småskalabønder velger å produsere økologisk, derfor er mange Fairtrade produkter dobbeltsertifisert.

I og med at Fairtrade-sertifiserte produkter dekker alle de tre dimensjonene av bærekraft, vil det kunne hevdes at Fairtrade-produkter er bærekraftige produkter.

ANDRE ANERKJENTE MERKEORDNINGER

UTZ sin visjon er en verden hvor bærekraftig jordbruk er normen. De jobber med å gi bønder opplæring i bedre jordbrukspraksis som da skal resultere i høyere kvalitet og større avlinger, som igjen resulterer i en høyere inntekt for bønder. Det finnes UTZ sertifiserte produkter innenfor kategoriene kaffe, kakao, te og hasselnøtter ([UTZ](#), 2018).

Rainforest Alliance jobber innenfor tre sektorer; jordbruk, skogbruk og turisme, og gir de ulike aktørene opplæring og retningslinjer slik at de kan minimere deres miljøpåvirkning, samtidig som de

har mulighet til å tjene stabile inntekter. I Norge finner du merket på bl. a. sjokolade, kaffe og te ([Rainforest Alliance](#), 2018). I januar 2018 slo UTZ og Rainforest Alliance seg sammen, men vil fungere som to ulike sertifiseringsordninger frem til det kommer et nytt sertifiseringsprogram i 2019.

«Better Cotton Initiative» og «Fair for Life» er også blant de anerkjente ordningene. Better Cotton Initiative jobber for å forbedre den globale produksjonen av bomull for menneskene som produserer bomullen, miljøet der bomullen vokser og fremtiden for bomullssektoren ([BCI](#), 2018). Fair for Life er en merkeordning med to utfyllende sertifiseringsordninger, som jobber for respekt for menneskerettigheter, rettfærdige arbeidsrettigheter, bevaring av biologisk mangfold, bærekraftig jordbrukspraksis og forbedring av lokalsamfunnet. Det finnes 500 produkter som er merket med «Fair for Life» eller «for Life» ([Fair for Life](#), 2018).

VIL DU VITE MER?

Fairtrade Foundation (UK): [Fairtrade and Sustainability](#). Rapport om hva Fairtrade gjør mht. beskyttelse av miljøet og klimaendringer i forhold til bærekraftig utvikling.

Fairtrade Foundation (UK): [Why does Fairtrade mean sustainable trade](#) (3:30 min video m norsk tekst) om hvordan handel og bærekraftig utvikling henger sammen.

Fairtrade: [Fair Trade Charter](#). Hvordan den globale bevegelsen innenfor rettferdig handel jobber for å sikre rettferdighet og bærekraftighet for mennesker og planeten.

Forbrukerrådet: [Merkeoversikt](#)

5. KILDEHENVISNING

Alcala, F. and Ciccone, A. (2004). Trade and Productivity. *The Quarterly Journal of Economics*, 119(2), s.613-646.

Aasland, S. (2016). *Kaka er blitt skjevt fordelt*. [Internett] Agenda Magasin. Tilgjengelig: <https://agendamagasin.no/kommentarer/kakekrigen/> [Lest 21 Nov. 2018].

Better Cotton Initiative. (2018). *About BCI - Better Cotton Initiative*. [Internett] Tilgjengelig: <https://bettercotton.org/about-bci/> [Lest 5 Des. 2018].

Calabria, R. and Josefsen Hermann, L. (2017). *They live and die by bananas*. [Internett] Danwatch.dk. Tilgjengelig: <https://danwatch.dk/en/undersogelse/they-live-and-die-by-bananas-2/?cn-reloaded=1> [Lest 7 Nov. 2018].

Fairforlife.org. (2018). *Fair for Life - About*. [Internett] Tilgjengelig: http://www.fairforlife.org/pmws/indexDOM.php?client_id=fairforlife&page_id=about&lang_iso639=en [Lest 5 Des. 2018].

FAO (2011). *THE STATE OF FOOD AND AGRICULTURE 2010-2011*. Women in agriculture: closing the gender gap for development. [Internett] Rome: FOOD AND AGRICULTURE ORGANIZATION OF THE UNITED NATIONS. Tilgjengelig: <http://www.fao.org/docrep/013/i2050e/i2050e00.htm> [Lest 7 Nov. 2018].

FAO (2012). *Factsheet - Smallholders*. [Internett] Tilgjengelig: http://www.fao.org/fileadmin/templates/nr/sustainability_pathways/docs/Factsheet_SMALLHOLDERS.pdf [Lest 5 Des. 2018].

Fao.org. (2018a). *Farm size | Family Farming Knowledge Platform | Food and Agriculture Organization of the United Nations*. [Internett] Tilgjengelig: <http://www.fao.org/family-farming/data-sources/dataportrait/farm-size/en/> [Lest 12 Des. 2018].

FAO.org. (2018b). *Small family farmers | Family Farming Knowledge Platform | Food and Agriculture Organization of the United Nations*. [Internett] Tilgjengelig: <http://www.fao.org/family-farming/themes/small-family-farmers/en/> [Lest 12 Des. 2018].

Hestvik, H. (2017). *Internasjonal handel - eller bistand?*. [Internett] SØLVBERGET - bibliotek og kulturhus. Tilgjengelig: <https://www.xn--slvberget-l8a.no/Laering/Nord-Soer-Biblioteket/Spoersmaal-og-svar/Internasjonal-handel-eller-bistand/> [Lest 7 Nov. 2018].

Hestvik, H. (2018). *Verdenshandel og globalisering*. [Internett] SØLVBERGET - bibliotek og kulturhus. Tilgjengelig: [https://www.xn--slvberget-l8a.no/Laering/Nord-Soer-Biblioteket/Spoersmaal-og-svar/Verdenshandel-og-globalisering/\(language\)/nor-NO/](https://www.xn--slvberget-l8a.no/Laering/Nord-Soer-Biblioteket/Spoersmaal-og-svar/Verdenshandel-og-globalisering/(language)/nor-NO/) [Lest 7 Nov. 2018].

Hjerl Hansen, J. (2016). *Bitter Coffee – Guatemala*. [Internett] Danwatch.dk. Tilgjengelig: <https://old.danwatch.dk/en/undersogelse/bitter-coffee-guatemala/> [Lest 7 Nov. 2018].

IFAD (2016). *Global launch of IFAD Rural Development Report 2016*. [Internett] Tilgjengelig: <https://www.ifad.org/en/web/rdr/reports> [Lest 13 Des. 2018].

ILO (2017) *Decent Work on Plantations*. [Internett] Tilgjengelig: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_dialogue/---sector/documents/publication/wcms_541139.pdf [Lest 26 Nov. 2018].

ILO. (2017). *Forced labour, modern slavery and human trafficking (Forced labour, modern slavery and human trafficking)*. [Internett] Tilgjengelig: <https://www.ilo.org/global/topics/forced-labour/lang-en/index.htm> [Lest 7 Nov. 2018].

ILO (2018). *Child Labour*. [Internett] Tilgjengelig: <https://www.ilo.org/global/topics/child-labour/lang-en/index.htm> [Lest 5 Des. 2018].

International Institute for Sustainable Development (2014) *The State of Sustainability Initiatives Review 2014*. [Internett] Tilgjengelig: https://www.iisd.org/pdf/2014/ssi_2014.pdf

Jortveit, A. (2018). *#Klimarisiko: – Landbruket håndterer klimatrusselen for langsomt - Energi og Klima*. [Internett] Energi og Klima. Tilgjengelig: <https://energiogklima.no/nyhet/klimarisiko-landbruket-handterer-klimatrusselen-for-langsomt/> [Lest 7 Nov. 2018].

Kelly, N. (2017). *No bed of roses: The Kenyan flower pickers fighting sexual harassment*. BBC. [Internett] Tilgjengelig: <https://www.bbc.com/news/business-39103419> [Lest 7 Nov. 2018].

Miljøstatus-redaksjonen i samarbeid med Miljødirektoratet (2014). *Klima i endring – Store utfordringer, et mangfold av løsninger*. [Internett] Tilgjengelig: http://www.miljostatus.no/contentassets/2db9f64f3853418682c341e60d33c131/klima_i_endring_versjon_to_ok.web.pdf [Lest 7 Nov. 2018].

Oxfam International (2014). *178 OXFAM BRIEFING PAPER – SUMMARY*. [Internett] Oxford: Oxfam GB. Tilgjengelig: https://d1tn3vj7xz9fdh.cloudfront.net/s3fs-public/file_attachments/bp-working-for-few-political-capture-economic-inequality-200114-summ-en_1.pdf [Lest 7 Nov. 2018].

Oxfam International (2017). *OXFAM BRIEFING PAPER – SUMMARY*. [Internett] Oxford: Oxfam GB. Tilgjengelig: https://d1tn3vj7xz9fdh.cloudfront.net/s3fs-public/file_attachments/bp-economy-for-99-percent-160117-summ-en.pdf [Lest 7 Nov. 2018].

PwC (2018). *PwC Bærekraft 100*. [Internett] Tilgjengelig: <https://www.pwc.no/no/publikasjoner/pwc-baerekraft-100.html> [Lest 8 Nov. 2018].

Rainforest Alliance. (2018). *Our Approach*. [Internett] Tilgjengelig: <https://www.rainforest-alliance.org/approach> [Lest 5 Des. 2018].

Regjeringen.no. 2013. Globale verdikjeder – En snarvei til utvikling? [Internett] Tilgjengelig: https://www.regjeringen.no/no/tema/naringsliv/handel/ud---innsiktsartikler/global_verdikjede/id747022/ [Lest 21 Nov. 2018]

Store norske leksikon. 2018. David Ricardo. [Internett] Tilgjengelig: https://snl.no/David_Ricardo [Lest 21 Nov. 2018]

The Climate Institute (2016). *A Brewing Storm: The climate change risks to coffee*. [Internett] Tilgjengelig: http://www.climateinstitute.org.au/verve/_resources/TCI_A_Brewing_Storm_FINAL_WEB270916.pdf [Lest 7 Nov. 2018].

United Nations (2018) *World Economic Situation and Prospects 2018*, New York. Tilgjengelig: https://www.un.org/development/desa/dpad/wp-content/uploads/sites/45/publication/WESP2018_Full_Web-1.pdf [Lest 21 Nov. 2018].

UTZ. (2018). *Who we are - UTZ*. [Internett] Tilgjengelig: <https://utz.org/who-we-are/> [Lest 5 Des. 2018].

Vermes, T. (2016). Nordmenn har nest høyest forbruk i Europa. *ABC nyheter*. [Internett] Tilgjengelig: <https://www.abcnyheter.no/penger/privatokonomi/2016/12/13/195263506/nordmenn-har-nest-hoyest-forbruk-i-europa> [Lest 8 Nov. 2018].

World Bank Group (2016). *Who Are the Poor in the Developing World?* [Internett] Tilgjengelig: <http://documents.worldbank.org/curated/en/187011475416542282/pdf/WPS7844.pdf> [Lest 12 Des. 2018].

2018 List of Goods Produced by Child Labor or Forced Labor. (2018). [Internett] United States Department of Labor. Tilgjengelig: <https://www.dol.gov/sites/default/files/documents/ilab/ListofGoods.pdf> [Lest 7 Nov. 2018]